

The Relationship between Information Literacy and the Ability of Library Users to Spot Fake News Based on the Components of IFLA Infographic

A. Esmaili¹ | S. Rahimi² | M. Moradi³

Received: 7, Nov. 2018

Accepted: 7, Jan. 2019

Purpose: Determining the relationship between information literacy and the ability of users of public libraries in Kermanshah to spot fake news based on IFLA infographic components using the structural equation model.

Methodology: The research method is descriptive-correlation. The statistical population of this study was 22787 members of public libraries in Kermanshah. 377 subjects were selected using cluster sampling. To collect data, a researcher-made questionnaire designed to spot fake news based on eight components of IFLA infographic and the Qassemi information literacy standard questionnaire (2006) was used. Structural equation modeling in Lisrel software and Pearson correlation coefficient test in SPSS software were used to analyze the data.

Findings: The level of information literacy and the ability to spot fake news (except Ask the experts) among users is slightly higher than the average. The findings indicate that there is a relationship between information literacy and the ability to spot fake news as a whole, as well as information literacy with the components of the ability to detect fake news.

Conclusion: Regarding the positive relationship between information literacy and the ability to detect fake news, public libraries should provide skills such as information literacy to users in detecting fake news.

Keywords:

Information literacy, Fake news, IFLA Infographic, Public libraries

DOI: 10.30484/nastrinfo.2019.2304

1. MA, Knowledge and Information Science, Razi University, esmaili.lib@gmail.com
2. Assistant Professor, Knowledge and Information Science, Razi University (Corresponding author), s.rahimi@razi.ac.ir
3. Assistant Professor, Knowledge and Information Science, Razi University, mmoradi44@yahoo.com

رابطه میان سواد اطلاعاتی و توانایی کاربران کتابخانه‌ها در تشخیص اخبار جعلی بر اساس مؤلفه‌های اطلاع‌نگاشت ایفلا

امیر اسمعیلی^۱ | صالح رحیمی^۲ | محمود مرادی^۳

هدف: تعیین رابطه میان سواد اطلاعاتی و توانایی کاربران کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه در تشخیص اخبار جعلی بر اساس مؤلفه‌های ایفلا با استفاده از مدل معادلات ساختاری.

روش‌شناسی: روش پژوهش توصیفی-همبستگی است. ۲۲۷۸۷ نفر از اعضای کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه، جامعه آماری پژوهش حاضر هستند که با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای ۳۷۷ نفر به‌عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. برای گردآوری داده‌ها از پرسشنامه پژوهشگرساخته توانایی تشخیص اخبار جعلی که بر اساس هشت مؤلفه اطلاع‌نگاشت ایفلا طراحی شده بود و نیز پرسشنامه استاندارد سنجش سواد اطلاعاتی قاسمی (۱۳۸۵) استفاده شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از مدل‌سازی معادلات ساختاری در نرم‌افزار لیزرل و آزمون ضریب همبستگی پیرسون در اسپاس‌اس بهره گرفته شد.

یافته‌ها: سطح سواد اطلاعاتی و نیز توانایی تشخیص اخبار جعلی (به‌جز مؤلفه پرسش از کتابدار) در میان کاربران، اندکی بالاتر از حد متوسط است. میان سواد اطلاعاتی و توانایی تشخیص اخبار جعلی به‌طور کلی و نیز سواد اطلاعاتی با تک‌تک مؤلفه‌های توانایی تشخیص اخبار جعلی رابطه وجود دارد. همچنین از میان متغیرهای جمعیت‌شناختی، فقط سطح تحصیلات و رشته تحصیلی با متغیر سواد اطلاعاتی و سطح تحصیلات و سن با متغیر توانایی تشخیص اخبار جعلی ارتباط دارند.

نتیجه‌گیری: با توجه به رابطه مثبت میان سواد اطلاعاتی و توانایی تشخیص اخبار جعلی، کتابخانه‌های عمومی باید آموزش فنونی نظیر سواد اطلاعاتی را به کاربران برای تشخیص اخبار جعلی مدنظر قرار دهند.

دریافت: ۹۷/۰۸/۱۷ پذیرش: ۹۷/۱۰/۱۸

۱. کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه رازی
esmaieli.lib@gmail.com
۲. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه رازی (نویسنده مسئول)
s.rahimi@razi.ac.ir
۳. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه رازی
mmoradi44@yahoo.com

کلیدواژه‌ها

سواد اطلاعاتی، اخبار جعلی، اطلاع‌نگاشت ایفلا، کتابخانه‌های عمومی

مقدمه

پیامد پیشرفت فناوری و ظهور و گسترش اینترنت، شیوه‌های آموزشی نیز تغییر کرده است. مراکز آموزشی نوین، براساس آموزش مبتنی بر منابع و «یادگیری مادام‌العمر»^۱ در حال گسترش هستند. دانشجویان و دیگر کاربران به آموزش‌های سطح بالا نیاز دارند. اصطلاح «سواد اطلاعاتی»^۲ در پی افزایش اطلاعات، به‌خصوص منابع و اطلاعات الکترونیکی و نیازهای اطلاعاتی کاربران، پرکاربرد و زبانزد شده است.

مفهوم سواد اطلاعاتی نشان‌دهنده تغییر در ابعاد آموزش سنتی کتابخانه است. هرچند با تمرکز بر مفهومی گسترده‌تر برای همه کاربران اطلاعاتی نمود پیدا می‌کند (کینگوری، نجیران، و مانیا، ۲۰۱۶). کاربران، سواد اطلاعاتی را برای برآوردن نیازهای اطلاعاتی خود فرا می‌گیرند. امروزه حجم عظیمی از نیازهای اطلاعاتی در فضای مجازی دسترس‌پذیر است؛ اما در این میان با پدیده «آلودگی اطلاعات»^۳ و اخبار کذب و جعلی نیز مواجه هستند که یکی از چالش‌های بزرگ اطلاع‌یابی است. بنا به گزارش کمیته برنامه‌ریزی و بررسی «انجمن کتابخانه‌های دانشگاهی و پژوهشی»^۴ آمریکا در ۲۰۱۸ یکی از موضوعات مهم بررسی شده در حوزه کتابخانه‌ها، سواد اطلاعاتی و اخبار جعلی بوده است. اخبار جعلی با مختل کردن گردش صحیح اطلاعات و اغفال افکار عمومی این قابلیت را دارد که امنیت کشورها را به خطر بیندازد و مخاطبان را از حق اساسی دسترسی آزاد به اطلاعات واقعی محروم کند (سلطانی‌فر، سلیمی، و فلسفی، ۱۳۹۶). بنابراین، کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی بنا به رسالت خود که فراهم‌آوری اطلاعات مناسب برای کاربران و کمک به آنها به‌منظور دستیابی به این اطلاعات است، باید آموزش‌های مستقیم مقابله با این پدیده یا آموزش فنون و سوادهایی نظیر سواد اطلاعاتی، رسانه‌ای، دیجیتال، و دیداری را آغاز کنند که قدرت تفکر انتقادی را در کاربران ارتقا می‌دهد و درنهایت ممکن است بر توانایی آنها در تشخیص اخبار جعلی نیز تأثیر بگذارد.

هیئت مدیره «انجمن کتابخانه‌های آموزشی و پژوهشی» آمریکا در ژانویه ۲۰۱۶ ضمن تعیین و تصویب «چهارچوب سواد اطلاعاتی برای آموزش عالی»^۵، تعریف ساده‌ای از آن را این‌گونه ارائه کرده است: سواد اطلاعاتی مجموعه‌ای از «توانمندی‌های یکپارچه»^۶، و مشتمل بر «کشف اندیشمندانه اطلاعات»^۷، درک چگونگی تولید و ارزش‌گذاری اطلاعات، استفاده از اطلاعات در خلق دانش جدید، و مشارکت اخلاق‌مندانه در مجامع یادگیری است (انجمن کتابخانه‌های دانشگاه پژوهشی، ۲۰۱۶). این انجمن پیش‌تر نیز در سال ۲۰۰۰ پنج مؤلفه تشخیص

1. Lifelong learning
2. Information literacy
3. Kingori, Njirine, & Mania
4. Information pollution
5. Association of College and Research Libraries
6. Association of School and Research Libraries
7. Framework for Information Literacy for Higher Education
8. Integrated abilities
9. Discovery of information reflection

نیاز اطلاعاتی؛ دسترسی مؤثر به اطلاعات ضروری؛ معیارهای بررسی و ارزیابی منابع اطلاعاتی؛ استفاده بهینه از منابع اطلاعاتی؛ و رعایت مبانی قانونی، اخلاقی، و اجتماعی استفاده از اطلاعات را برای سواد اطلاعاتی ارائه کرد.

کتابخانه‌های عمومی از جمله نهادهایی هستند که در آموزش این مهارت‌ها به عموم جامعه ایفای نقش می‌کنند (هاردینگ^۱، ۲۰۰۸). کتابداران این فرصت را دارند از طریق آموزش‌هایی نظیر سواد اطلاعاتی و رسانه‌ای، ایده‌های مرور در اینترنت و اطلاع‌یابی را آموزش دهند. معرفی پایگاه‌های داده و ابزارهای موجود در کتابخانه می‌تواند راهبردهای جدید جستجو را به روی آنها بگشاید. گاهی مراجعان کتابخانه حتی آگاه نیستند که موتورهای جستجوی جایگزینی به جای «گوگل» وجود دارند (آلوارز^۲، ۲۰۱۶).

مسئله‌ای که امروزه به گسترش اخبار جعلی بیشتر دامن می‌زند و اهمیت مقابله با آن را مضاعف می‌کند این است که افراد جامعه حجم زیادی از اطلاعات و اخبار ضروری خود را از اینترنت به دست می‌آورند و به‌ناچار با پدیده آلودگی اطلاعات در این فضا مواجه هستند. از آنجاکه به‌واسطه رسانه‌های اجتماعی نظیر انجمن‌ها^۳، ویکی‌ها، شبکه‌های اجتماعی که محصول فناوری وب ۲ هستند، هر فردی می‌تواند انواع مختلف اطلاعات را در فضای اینترنت بارگذاری^۴ کند و اغلب مرجعی برای بررسی و کنکاش اطلاعات بارگذاری‌شده وجود ندارد و نمی‌توان از صحت و اعتبار آنها مطمئن بود. بسیاری از اطلاعات شامل، اخبار، عکس‌ها، و حتی فیلم‌ها در محیط اینترنت جعلی است و کاربران باید توانایی خود را برای شناخت آنها ارتقا دهند.

اگر کاربران مجهز به فنون تشخیص اخبار جعلی و سواد اطلاعاتی یا وجوه مختلف آن نباشند، نخواهند توانست در فضای آلوده اینترنت، اطلاعات مناسب و ضروری خود را کسب کنند. شاید بیشتر کاربران با اخبار جعلی روبه‌رو شده باشند؛ یا خود، این اخبار را به اشتراک گذاشته، درباره آن نظری داده، و آن را پسندیده باشند؛ یا ممکن است به‌عنوان «پنجره بازشونده»^۵ در یک وب‌سایت با آن مواجه شده باشند (آلوارز، ۲۰۱۶). الکت و گنزکو^۶ (۲۰۱۷) خبر جعلی را عنوان خبری تعریف می‌کنند که به‌عمد و با قصد و نیت، اشتباه ارائه می‌شوند و می‌توانند مخاطب را گمراه کنند.

ایفلا در اطلاع‌نگاشتی^۷ با عنوان «چگونه اخبار جعلی را کشف کنیم»^۸ برگرفته از مقاله‌ای با همین نام در وب‌سایت فکت‌چک^۹ به هشت مؤلفه برای تشخیص اخبار و اطلاعات جعلی اشاره می‌کند که شناخت آنها و پیروی از این مؤلفه‌ها ممکن است

1. Harding

2. Alvarez

3. Forum

4. Upload

5. Popup

6. Allcott & Gentzkow

7. Infographic

8. How to spot fake news?

9. Factcheck.org

تا حد زیادی در شناسایی و کشف اخبار جعلی مفید باشد. این مؤلفه‌ها با توضیحاتی کوتاه برگرفته از مقاله اصلی عبارت‌اند از:

- ۱) «بررسی منبع»: پس از ورود به یک تارنمای ناشناخته خبرپراکنی، قبل از هر چیز باید صفحه «درباره ما»^۳ را بررسی کرد و از معتبر بودن آن مطمئن شد. همچنین باید «دامنه‌های اینترنتی»^۴ و نشانی آنها را بازبینی کرد؛
 - ۲) «خواندن متن خبر»^۵: زمان مشاهده یک عنوان یا سرتیتر محرک و برانگیزنده در یک تارنما قبل از متأثر شدن، باید فراتر از آن، کل متن را مشاهده کرد؛
 - ۳) «بررسی نویسنده»^۶: شناخت نویسنده و اعتبار او به‌ویژه در فضای مجازی و قابلیت تعاملی اینکه هر شخص می‌تواند در صفحات اینترنتی، وبلاگ‌ها، و شبکه‌های اجتماعی هر خبر یا اطلاعاتی را بارگذاری کند بسیار مهم است؛
 - ۴) بررسی «منابع پشتیبان»^۷: گاهی اطلاعات و اخبار جعلی یک ارجاع یا خبرگزاری رسمی را به‌عنوان منبع معرفی می‌کنند؛ اما به‌محض رجوع به منبع و مأخذ معرفی شده، مشاهده می‌شود که به‌هیچ‌وجه ادعای مطرح‌شده صحیح نیست؛
 - ۵) «بررسی تاریخ و زمان»^۸: خبر: این مؤلفه درباره عکس‌های خبری بسیار کاربرد دارد. به‌طور مثال، ماجرای را که مدت‌ها قبل رخ داده است به وقایع فعلی ارتباط می‌دهند؛
 - ۶) بررسی طنز یا جدی بودن^۹: یک خبر ممکن است نوعی طنز باشد. به‌طور مثال، طنز سیاسی و اجتماعی یا فقط برای خندانان و بزرگ‌نمایی یک واقعه باشد؛
 - ۷) رجوع به باور و تعصبات شخصی و قضاوت خبر^{۱۰}: مردم به‌طور معمول چیزی را که در باور عمومی پذیرفتنی است راحت‌تر می‌پذیرند تا چیزی که باورپذیر نیست. هنگام مواجهه با خبر نباید تعصبات و احساسات شخصی را دخالت داد؛
 - ۸) پرسش از متخصصان/ کتابداران^{۱۱}: می‌توان با پرداخت مبلغی در یکی از سایت‌های بررسی واقعیت عضو شد و اخبار دریافتی از تارنماهای مختلف و شبکه‌های اجتماعی را به‌لحاظ اعتبار بررسی کرد یا از یک متخصص اطلاعات یا کتابدار کمک گرفت.
- هر فعالیتی که برای چالش اخبار جعلی انجام شود، کتابخانه‌های عمومی باید بخشی از راهکار باشد. کتابداران با تشویق مراجعان به تفکر انتقادی درباره منابع خبری؛ آموزش درباره کسب اطلاعات؛ و شناخت و بررسی نشانی‌های اینترنتی، تبلیغات اینترنتی، و دیگر نشانه‌های اعتبارسنجی منابع، آنها را به خوانندگان آموزش دیده تبدیل می‌کنند (آلوارز، ۲۰۱۶).

1. Consider the source
2. Website
3. About us
4. Domain
5. Read beyond
6. Check the author
7. Supporting sources
8. Check the date
9. Is it a joke?
10. Check your biases
11. Ask the experts

با توجه به گسترش روزافزون فناوری که سبب تغییر رویکرد کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی در برآوردن نیازهای اطلاعاتی کاربران نسبت به گذشته شده است، آموزش سواد اطلاعاتی ابزاری است که برای دستیابی به نیازهای اطلاعاتی در محیط اطلاعاتی نامحدود به یک الزام تبدیل شده است. از سوی دیگر، گسترش اخبار جعلی که در سال‌های اخیر محسوس‌تر از گذشته شده است و خود آن نیز از تبعات گسترش اینترنت است می‌تواند مخاطب را در معرض پیام‌ها و اطلاعاتی قرار دهد که مغرضانه و با هدف سوءاستفاده از فرد و جامعه برای پیشبرد اهداف مختلف تولید می‌شوند. صفحات جعلی اینترنتی فراوانی که اخبار، عکس‌ها، و موضوعات خبری جعلی را با مهارت به جای اخبار واقعی جا می‌زنند یا با اندک تغییری در نام و نشانی اینترنتی خود مخاطبان را گمراه می‌کنند در نتیجه ناآشنایی کاربران با دامنه‌ها و نشانی‌های اینترنتی جعلی رخ می‌دهد. کتابخانه‌ها به‌عنوان مراکز اطلاع‌رسانی و آگاهی‌بخشی موظف به مقابله با این پدیده هستند. با نگاهی به مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی به‌طور مثال، می‌توان «ارزیابی منابع اطلاعاتی» و «رعایت مبانی حقوقی و قانونی» را نام برد که اولی به‌معنای بررسی و کنکاش در منابع و داشتن تفکر انتقادی نسبت به آنها و دیگری به‌معنای دریافت اطلاعات و منابع اطلاعاتی از مجاری قانونی و معتبر با روش‌های قانونی و نیز رعایت مبانی قانونی در خلق اطلاعات جدید است. دور از ذهن نخواهد بود اگر بگوییم شاید یکی از روش‌های مؤثر بر شناخت و مقابله با اطلاعات و اخبار جعلی و جلوگیری از گسترش آنها، تجهیز کاربران به توانایی سواد اطلاعاتی است.

اگر افراد جامعه با اخبار جعلی و مؤلفه‌های تشخیص آن آشنایی داشته باشند، می‌توان به کاهش میزان شایعه‌پراکنی که ممکن است بر ابعاد اقتصادی، سیاسی، و اجتماعی جوامع تأثیر بگذارد، امیدوار بود. بنابراین، پژوهش حاضر درصدد است رابطه این دو متغیر را در میان کاربران کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه بسنجد و مشخص کند آیا میزان سواد اطلاعاتی کاربران و توانایی استخراج مناسب نیازهای اطلاعاتی لزوماً ارتباطی با قدرت تشخیص اخبار کذب و جعلی در میان آنها دارد. همچنین، میزان ارتباط سطح سواد اطلاعاتی با تک‌تک مؤلفه‌های توانایی تشخیص اخبار جعلی‌ای را بسنجد که از اطلاع‌نگاشت ایفلا استخراج شده است. بنابراین، هدف این پژوهش، تعیین رابطه میان سواد اطلاعاتی با توانایی تشخیص اخبار جعلی براساس مؤلفه‌های ایفلا در میان کاربران کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه است. مرور پژوهش‌ها در حوزه سواد اطلاعاتی در ایران نشان می‌دهد محور توجه

بیشتر آثار، معطوف به کتابخانه‌های دانشگاهی و آموزش عالی بود و در مواقعی نیز در حوزه آموزش و پرورش پژوهش‌هایی انجام و کمتر به سواد اطلاعاتی در کتابخانه‌های عمومی توجه شده است. در حوزه کتابخانه‌های عمومی به‌طور پراکنده در سال‌های اخیر تعداد کمی پژوهش انجام گرفته است.

از سوی دیگر، با توجه به اینکه بیشتر پژوهش‌های مرتبط به مبحث اخبار جعلی در دو سال اخیر انجام شده است، در داخل کشور پژوهشی در این موضوع پیدا نشد و فقط مقاله مروری سلطانی فر و همکاران (۱۳۹۶)، منبع مناسب در این زمینه بود و آثار خارجی نیز بیشتر از نوع بررسی متون بودند.

علیزاده جدیدی و قاضی‌زاده (۱۳۹۰) با بررسی سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان مازنداران و تأثیر آن بر بروندهای علمی آنان، بیان می‌کنند رشته تحصیلی کتابداران بر میزان سواد اطلاعاتی آنان تأثیرگذار است. مهدی‌زاده هریکندئی (۱۳۹۰) اذعان می‌دارد میان جنسیت، سن، تحصیلات، و رشته‌های تحصیلی در خصوص سواد اطلاعاتی مراجعان کتابخانه‌های عمومی استان مازنداران تفاوت معناداری وجود ندارد. تاجداران، کربلاآقائی کامران، و عاملی (۱۳۹۲) نشان دادند تأثیر کتابخانه‌های عمومی نیشابور بر ارتقای سواد اطلاعاتی شهروندان پایین‌تر از میانگین مورد انتظار و در حد نامطلوب بود. تفاوت معناداری میان جنسیت و میزان سواد اطلاعاتی وجود ندارد؛ اما بین سابقه عضویت و میزان سواد اطلاعاتی تفاوت معناداری وجود دارد. به‌طور کلی، نتایج پژوهش حاکی از آن بود که کتابخانه‌های عمومی نیشابور نتوانسته‌اند تأثیر بسزایی در افزایش سواد اطلاعاتی شهروندان داشته باشند. نتایج پژوهش علی‌زاده (۱۳۹۲) نشان داد سواد اطلاعاتی کاربران کتابخانه‌های وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در استان البرز در سطح مطلوبی قرار ندارد. عبداللهی و جوکار (۱۳۹۳) اشاره می‌کنند سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان فارس در سطح متوسطی قرار دارد و سن و سابقه کار بر میزان سواد اطلاعاتی کتابداران تأثیرگذار بوده است. همچنین تفاوت معناداری میان سواد اطلاعاتی کتابداران با رشته تحصیلی کتابداری و غیرکتابداری وجود دارد و نیز نوع مدرک تحصیلی بر سواد اطلاعاتی تأثیر داشته است و هرچه کتابداران مدارک بالاتری داشتند از سواد اطلاعاتی بیشتری نیز برخوردار بودند. سلطانی فر و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی با بررسی اخبار جعلی و مهارت‌های مقابله با آن بیان می‌کنند که با وجود تلاش‌های انجام‌شده برای مواجهه با اخبار جعلی، امکان تشخیص آن از اخبار واقعی بنا به علل گوناگون همچنان دشوار است. در این میان، یکی از مؤثرترین شیوه‌های

مقابله با اخبار جعلی، توسعه آموزش سواد‌هایی از جمله سواد‌های رسانه‌ای، خبری، دیداری، و اطلاعاتی به مخاطبان است تا با آشنایی روش‌ها و فراگیری مهارت‌های لازم، توان شناسایی و مقابله با اخبار جعلی را پیدا کنند.

در خارج از کشور، نیلسن و بورلوند^۱ (۲۰۱۱) با پژوهشی بر دانش‌آموزان دانمارکی نشان دادند این دانش‌آموزان، کتابخانه‌های عمومی را مکان مهمی برای یادگیری می‌دانستند و کتابداران نقش مهمی در پیشرفت آنها در تشخیص نیاز اطلاعاتی و فرایند جستجوی اطلاعات داشته‌اند. همچنین مفهوم سواد اطلاعاتی و یادگیری مادام‌العمر برای دانش‌آموزان خیلی درک‌شدنی نبود. گوپتا، لامبا، کاماراگورو، و جوشی^۲ (۲۰۱۳) در پژوهشی نشان دادند ۸۶ درصد از توییت‌ها، پخش تصاویر جعلی را بازنشر^۳ کردند که تعداد کمی از آنها توییت‌های اصلی بود. همچنین یافته‌ها حاکی از آن بود که فنون خودکار را می‌توان در شناسایی تصاویر واقعی از تصاویر جعلی ارسال‌شده در توییتر به‌کار برد. نتایج پژوهش آنیاوکو، ایزیانی، و اسیویگو^۴ (۲۰۱۵) نشان داد کتابداران در روش‌های سنتی سواد اطلاعاتی مانند مکان‌یابی فیزیکی اطلاعات برای رفع پرسش‌های کاربران، مهارت‌های لازم را دارند؛ اما در بعضی از مهارت‌های فناوری اطلاعات مانند ایجاد صفحات وب و استفاده از مدیران مرجع و فنون جستجوی بولی ضعیف هستند. همچنین میزان استفاده از ابزارهای فناوری اطلاعات و ارتباطات در کتابخانه‌ها پایین است. درنهایت، آنها نتیجه گرفتند که کتابداران دانشگاهی نیچریه باید برنامه‌ریزی لازم را برای پیاده‌سازی دوره‌های آموزشی کاربردی در دانشگاه‌ها داشته باشند. یافته‌های پژوهش الکات و گنزکو (۲۰۱۷) نیز نشان داد کم‌وبیش تمام امریکایی‌ها، دست‌کم یک یا چند خبر جعلی را در ماه منتهی به انتخابات دریافت کرده بودند و حدود بیش از نیمی از آنها اخباری را باور کرده بودند که دیده بودند. نتایج همچنین نشان داد مردم اخباری را که از کاندیدای منتخب آنها طرفداری می‌کند بیشتر باور می‌کنند. گس، نیهان، و رایفلر^۵ (۲۰۱۸) در پژوهشی تأکید کردند کم‌وبیش از هر ۱۰ بازدید از تارنما‌های اخبار جعلی ۶ بازدید مربوط به ۱۰ درصد از مردمی بودند که محافظانه‌کارترین پرهیزهای اطلاعاتی را داشتند. آنها همچنین دریافتند فیس‌بوک عامل اصلی انتشار اخبار جعلی است و تارنما‌های بررسی واقعیت، توسط کاربران تقریباً استفاده نشده است.

در مجموع، نتایج متفاوتی از میزان سواد اطلاعاتی جوامع پژوهشی مختلف در پیشینه‌های ذکر شده به‌دست آمده است. سطح سواد اطلاعاتی در میان جوامع مختلف (دانشجویان، کتابداران، و اعضای کتابخانه‌های عمومی)، مقادیری پایین‌تر از حد

1. Nielsen & Borlund
2. Gupta, Lamba, Kumaraguru, & Joshi
3. Gupta, Lamba, Kumaraguru, & Joshi
4. Retweet
5. Anyaoku, Ezeani, & Osuigwe
6. Guess, Nyhan, & Reifler

متوسط، متوسط، و در بعضی از پژوهش‌ها مطلوب بوده است. سطح سواد اطلاعاتی به‌طور معمول، در دانشجویان بیش از دیگر گروه‌ها، یعنی اعضای کتابخانه‌های عمومی و حتی کتابداران بوده است. همچنین، رابطه متغیرهای جمعیت‌شناختی با سطح سواد اطلاعاتی آزمودنی‌ها نیز در بعضی از پیشینه‌ها تأیید و در مواقعی رد شده و نیز میان فنونی نظیر سواد اطلاعاتی و سواد رسانه‌ای در مقابله با پدیده اخبار جعلی رابطه مثبتی وجود داشته است. نتایج پیشینه‌ها در مجموع، حاکی از فراگیر بودن اخبار جعلی در میان افراد مختلف جامعه و ناتوانی این افراد در تشخیص اخبار جعلی در بیشتر مواقع بوده است. با توجه به هدف، پژوهش حاضر درصدد پاسخ به پرسش‌های زیر است:

– آیا بین سطح سواد اطلاعاتی با توانایی تشخیص اخبار جعلی براساس مؤلفه‌های ایفلا در میان کاربران کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه رابطه معناداری وجود دارد؟

– آیا بین سطح سواد اطلاعاتی و یکایک مؤلفه‌های توانایی تشخیص اخبار جعلی در میان کاربران کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه رابطه معناداری وجود دارد؟

روش‌شناسی

این پژوهش، مطالعه‌ای توصیفی-همبستگی است که رابطه میان متغیرها را تشریح و مشخص می‌کند چگونه رفتار یک عامل (توانایی تشخیص اخبار جعلی)، در نتیجه عامل دیگر (سواد اطلاعاتی)، تغییر یا تفاوت پیدا می‌کند. جامعه پژوهش حاضر تمامی اعضای کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه است که بنا به گزارش واحد آمار و منابع اداره کل کتابخانه‌های عمومی استان کرمانشاه ۲۲۷۸۷ نفر هستند. نمونه‌گیری به‌روش خوشه‌ای انجام شد. با توجه به پوشش جمعیتی متفاوت شهر کرمانشاه در مناطق مختلف به‌لحاظ قومی، فرهنگی، و سطح درآمد متفاوت احتمالی، کتابخانه‌های عمومی شهر به چهار منطقه تقسیم و از هر منطقه به تناسب تعداد اعضای کتابخانه‌های آن منطقه (هر منطقه حدود ۱۰۰ پرسشنامه)، اعضای نمونه انتخاب و پرسشنامه میان آنها توزیع شد. حجم نمونه نیز براساس جدول مورگان ۳۷۷ نفر به‌دست آمد که در کل ۴۰۰ پرسشنامه بین اعضای کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه توزیع و درنهایت، ۳۷۷ پرسشنامه جمع‌آوری شد.

برای گردآوری اطلاعات از پرسشنامه پژوهشگرساخته سنجش توانایی تشخیص اخبار جعلی با ۳۵ پرسش استفاده شد که به‌ترتیب شامل مؤلفه‌های بررسی منبع،

خواندن متن خبر، تشخیص نویسنده، بررسی منابع پشتیبان، بررسی تاریخ و زمان خبر، بررسی طنز یا جدی بودن خبر، رجوع به باور و تعصبات شخصی، و پرسش از متخصصان/ کتابداران بود. همچنین برای سنجش سواد اطلاعاتی از پرسشنامه استاندارد قاسمی (۱۳۸۵) استفاده شد. شایان ذکر است با توجه به اینکه این پرسشنامه بر مبنای استاندارد قابلیت‌های سواد اطلاعاتی برای آموزش عالی طراحی شده بود و مناسب جامعه دانشجویان است، تغییراتی در آن اعمال شد تا مناسب جامعه اعضای کتابخانه پژوهش حاضر شود. این پرسشنامه ۳۰ سؤالی، پنج مؤلفه و هر مؤلفه شش پرسش داشت. مؤلفه‌ها به ترتیب شامل تشخیص نیاز اطلاعاتی؛ دسترسی مؤثر به اطلاعات ضروری؛ معیارهای بررسی و ارزیابی منابع اطلاعاتی؛ استفاده بهینه از منابع اطلاعاتی؛ و رعایت مبانی قانونی، اخلاقی، و اجتماعی استفاده از اطلاعات است.

چند تن از استادان و متخصصان علم اطلاعات و دانش‌شناسی روایی پرسشنامه‌ها را تأیید کردند. از ضریب آلفای کرونباخ برای سنجش پایایی پرسشنامه‌ها استفاده شد. برای سنجش پایایی، ابتدا پرسشنامه میان ۴۰ نفر از اعضای کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه توزیع و سپس جمع‌آوری شد و سپس ضریب آلفای کرونباخ آن محاسبه شد. این ضریب برای برای پرسشنامه توانایی تشخیص اخبار جعلی، ۰/۸۴۶ و برای سواد اطلاعاتی ۰/۸۸۴ محاسبه شد که نشان از پایایی مطلوب پرسشنامه‌ها بود.

برای بررسی اعتبار ابزار سنجش از طریق تحلیل عاملی تأییدی، در ابتدا «اعتبار سازه»^۱ مدل بررسی شد که برای سنجش آن از «اعتبار همگرایی»^۲ (با بارهای عاملی و میانگین واریانس استخراج شده) استفاده شد. مدل‌های اندازه‌گیری سازه‌های متغیر توانایی تشخیص اخبار جعلی و سواد اطلاعاتی در حالت تخمین استاندارد و در حالت ضرایب معناداری (آماره‌های t) به ترتیب در جدول‌های ۱ و ۲ نمایش داده شده است. بارهای عاملی مدل در حالت تخمین استاندارد میزان تأثیر هر کدام از متغیرها یا گویه‌ها را در توضیح و تبیین واریانس نمرات سازه یا عامل اصلی نشان می‌دهد. به عبارت دیگر، بار عاملی نشان‌دهنده میزان همبستگی هر متغیر مشاهده‌گر (سؤال پرسشنامه) با متغیر مکنون (عامل‌ها) است. با توجه به نتایج ارائه شده در جدول‌های ۱ و ۲، می‌توان بارهای عاملی هریک از پرسش‌های پژوهش را مشاهده کرد.

1. Construct validity
2. Convergent validity

جدول ۱. نتایج تحلیل عاملی تأییدی سازه‌های متغیر توانایی تشخیص اخبار جعلی

آلفای کرونباخ	AVE ^۱	عدد معناداری	بار عاملی	گویه‌ها	عامل
۰/۷۱۹	۰/۵۱۴	۱۴/۱۵	۰/۷۱	سؤال ۱	بررسی منبع
		۱۱/۲۰	۰/۵۹	سؤال ۲	
		۱۲/۷۹	۰/۶۵	سؤال ۳	
		۷/۸۵	۰/۴۳	سؤال ۴	
		۱۱/۱۳	۰/۵۸	سؤال ۵	
۰/۵۶۹	۰/۵۸۹	۷/۴۶	۰/۴۵	سؤال ۶	خواندن متن خبر
		۱۰/۹۹	۰/۶۶	سؤال ۷	
		۶/۶۹	۰/۴۰	سؤال ۸	
۰/۷۴۰	۰/۵۶۱	۱۵/۱۰	۰/۷۴	سؤال ۱۰	تشخیص نویسنده
		۱۵/۳۲	۰/۷۵	سؤال ۱۱	
		۱۴/۲۱	۰/۷۱	سؤال ۱۲	
		۷/۲۵	۰/۴۰	سؤال ۱۳	
۰/۶۵۱	۰/۵۶۷	۱۲/۴۳	۰/۶۵	سؤال ۱۴	بررسی منابع پشتیبان خبر
		۱۲/۳۶	۰/۶۵	سؤال ۱۵	
		۱۳/۰۹	۰/۶۸	سؤال ۱۶	
		۳/۸۷	۰/۳۲	سؤال ۱۷	
		۹/۸۷	۰/۵۳	سؤال ۱۸	
۰/۶۰۳	۰/۵۲۱	۱۱/۲۸	۰/۶۳	سؤال ۱۹	بررسی تاریخ و زمان خبر
		۵/۴۶	۰/۳۲	سؤال ۲۰	
		۱۳/۰۰	۰/۷۲	سؤال ۲۱	
		۸/۱۷	۰/۴۷	سؤال ۲۲	
۰/۶۷۴	۰/۵۹۲	۱۲/۵۹	۰/۶۸	سؤال ۲۳	بررسی طنز یا جدی بودن خبر
		۱۴/۷۰	۰/۷۹	سؤال ۲۴	
		۹/۶۸	۰/۵۸	سؤال ۲۵	
		۶/۵۹	۰/۳۷	سؤال ۲۶	
۰/۶۲۷	۰/۵۳۸	۱۳/۷۱	۰/۷۲	سؤال ۲۷	رجوع به باور و تعصبات شخصی
		۸/۲۱	۰/۴۶	سؤال ۲۸	
		۶/۹۴	۰/۳۹	سؤال ۲۹	
		۱۰/۵۴	۰/۵۷	سؤال ۳۰	
		۶/۵۲	۰/۳۷	سؤال ۳۱	
۰/۶۶۱	۰/۶۰۲	۱۰/۱۴	۰/۵۷	سؤال ۳۲	پرسش از متخصصان/ کتابداران
		۱۱/۳۷	۰/۶۳	سؤال ۳۳	
		۱۰/۷۲	۰/۶۰	سؤال ۳۴	
		۸/۴۸	۰/۴۹	سؤال ۳۵	
RMSEA= 064/0 ; $\chi^2/df = 557/2$; NFI= 90/0 ; CFI= 89/0 ; GFI= 92/0 ; AGFI= 93/0 ; RMR= 011/0					

جدول ۲. نتایج تحلیل عاملی تأییدی سازه‌های متغیر سواد اطلاعاتی

عامل	گویه‌ها	بار عاملی	عدد معناداری	AVE	آلفای کرونباخ
اطلاعاتی نیاز تشخیص	سؤال ۱	۰/۶۵	۱۳/۰۳	۰/۶۱۱	۰/۷۹۵
	سؤال ۲	۰/۷۳	۱۵/۱۶		
	سؤال ۳	۰/۶۷	۱۳/۴۴		
	سؤال ۴	۰/۶۳	۱۲/۳۸		
	سؤال ۵	۰/۶۰	۱۱/۸۷		
	سؤال ۶	۰/۵۰	۹/۳۸		
اطلاعات به مؤثر دسترسی ضروری	سؤال ۷	۰/۴۸	۸/۸۵	۰/۵۹۹	۰/۶۹۲
	سؤال ۸	۰/۷۴	۱۴/۹۴		
	سؤال ۹	۰/۶۶	۱۳/۰۵		
	سؤال ۱۰	۰/۴۳	۷/۹۲		
	سؤال ۱۱	۰/۳۸	۶/۸۳		
	سؤال ۱۲	۰/۴۳	۷/۸۴		
ارزیابی و بررسی معیارهای اطلاعاتی منابع	سؤال ۱۳	۰/۴۳	۷/۷۶	۰/۵۲۷	۰/۷۲۴
	سؤال ۱۴	۰/۶۴	۱۲/۱۷		
	سؤال ۱۵	۰/۶۱	۱۱/۵۲		
	سؤال ۱۶	۰/۵۵	۱۰/۱۲		
	سؤال ۱۷	۰/۵۲	۹/۶۰		
	سؤال ۱۸	۰/۶۰	۱۱/۲۸		
اطلاعاتی منابع از بهینه استفاده	سؤال ۱۹	۰/۵۵	۱۰/۰۴	۰/۵۶۳	۰/۶۶۲
	سؤال ۲۰	۰/۵۳	۹/۶۸		
	سؤال ۲۱	۰/۴۶	۸/۲۴		
	سؤال ۲۲	۰/۵۶	۱۰/۳۴		
	سؤال ۲۳	۰/۵۶	۱۰/۲۲		
	سؤال ۲۴	۰/۳۸	۶/۷۳		
و اخلاقی، قانونی، مبانی رعایت اطلاعات از استفاده اجتماعی	سؤال ۲۵	۰/۶۲	۱۱/۵۳	۰/۵۱۰	۰/۷۰۸
	سؤال ۲۶	۰/۷۳	۱۴/۵۴		
	سؤال ۲۷	۰/۵۰	۹/۲۲		
	سؤال ۲۸	۰/۵۷	۱۰/۷۱		
	سؤال ۲۹	۰/۲۸	۴/۹۸		
	سؤال ۳۰	۰/۵۱	۹/۵۲		

RMSEA= 072/0 ; $\chi^2/df = 996/2$; NFI= 93/0 ; CFI= 94/0 ; GFI= 91/0 ; AGFI= 95/0 ;
RMR= 015/0

با توجه به جدول‌های ۱ و ۲، آماره t مربوط به بارهای عاملی همه گویه‌های پرسشنامه خارج از بازه ۱/۹۶ و ۱/۹۶- قرار گرفته‌اند و میانگین واریانس استخراج‌شده مربوط به تمامی سازه‌های پرسشنامه از ۰/۵ بزرگ‌تر شده است. بنابراین با توجه به نتایج به‌دست‌آمده، اعتبار همگرایی ابزار سنجش و در مجموع، اعتبار عامل‌ها پذیرفته شد. همچنین ضریب آلفای کرونباخ برای همه سازه‌ها از ۰/۶ بزرگ‌تر شده است. با توجه به اینکه شاخص‌های برازش نیز به‌طور تقریبی در محدوده مطلوب خود قرار دارند، در نتیجه مدل اندازه‌گیری پژوهش از برازش مقبولی برخوردار است و به‌طور کلی این مدل تأیید می‌شود.

یافته‌ها

میانگین و انحراف معیار متغیرهای پژوهش در جدول ۳ گزارش شده است.

جدول ۳. میانگین و انحراف معیار متغیرهای پژوهش ($n = 377$)

متغیرها	مؤلفه‌ها	میانگین	انحراف معیار
توانایی تشخیص اخبار جعلی	بررسی منبع	۳/۸۵۳	۰/۵۶۳
	خواندن متن خبر	۳/۶۹۷	۰/۶۵۳
	تشخیص نویسنده	۳/۵۰۱	۰/۶۲۹
	بررسی منابع تأییدکننده (پشتیبان) خبر	۳/۶۸۲	۰/۵۵۲
	بررسی تاریخ و زمان خبر	۳/۴۳۳	۰/۵۹۶
	بررسی طنز یا جدی بودن خبر	۳/۴۳۸	۰/۶۲۶
	شخصی تعصبات و باور به رجوع	۳/۶۶۸	۰/۵۵۹
	متخصصان/ کتابداران از پرسش	۲/۹۰۹	۰/۶۳۵
سواد اطلاعاتی	اطلاعاتی نیاز تشخیص	۳/۴۶۳	۰/۵۸۱
	نیاز مورد اطلاعات به مؤثر دسترسی	۳/۱۱۸	۰/۵۳۴
	اطلاعاتی منابع ارزیابی و بررسی معیارهای	۳/۳۵۱	۰/۵۱۶
	اطلاعاتی منابع از بهینه استفاده	۳/۳۰۶	۰/۵۱۰
	اطلاعات از استفاده اجتماعی و اخلاقی، قانونی، مبانی رعایت	۳/۰۱۷	۰/۵۵۸

مطابق جدول ۳، میانگین پاسخ‌های تمامی متغیرها به‌جز پرسش از متخصصان/ کتابداران بیشتر از حد متوسط است و بیشترین میانگین به بررسی منبع و کمترین

به پرسش از متخصصان/ کتابداران تعلق دارد. به طور کلی، میانگین متغیر توانایی تشخیص اخبار جعلی در میان کاربران کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه برابر با ۳/۵۲۲ (حدود ۵۸ درصد) و سواد اطلاعاتی برابر با ۳/۲۵۱ (حدود ۵۴ درصد) است.

• رابطه میان سطح سواد اطلاعاتی و توانایی تشخیص اخبار جعلی

برای پاسخ به پرسش اول پژوهش، از مدل‌یابی معادلات ساختاری با به‌کارگیری «روش حداکثر درست‌نمایی»^۱ در نرم‌افزار لیزرل استفاده شد که طی همه مراحل تحلیل، ماتریس کواریانس مبنای کار قرار گرفت. در این مدل، سواد اطلاعاتی به‌عنوان متغیر مکنون برون‌زا و توانایی تشخیص اخبار جعلی، به‌عنوان متغیرهای مکنون درون‌زا در نظر گرفته شدند. به‌منظور برازش مدل پژوهش از شاخص‌های برازندگی مدل معادلات ساختاری استفاده شد که براساس آن، شاخص‌ها بدین‌گونه برآورد شده است:

جدول ۴. محدوده دامنه شاخص و خوبی برازش

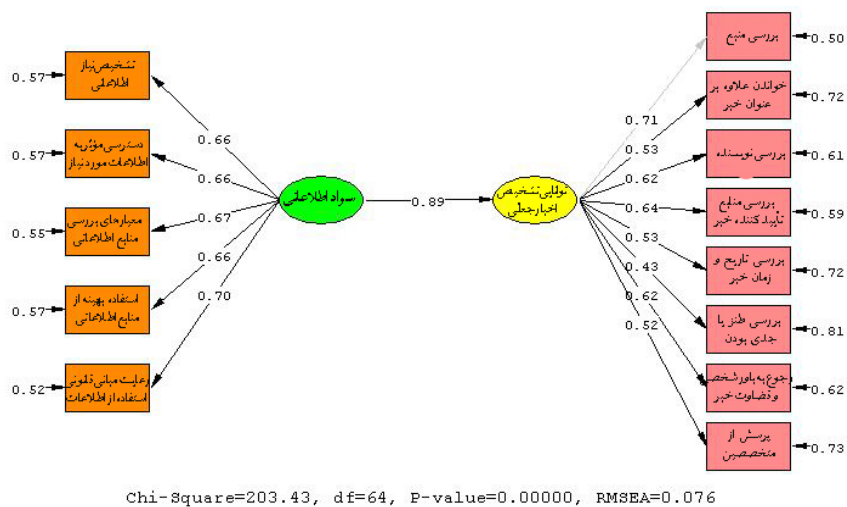
مقدار محاسبه شده	بrazش خوب	معادل فارسی	شاخص برازندگی
۳/۱۷۸	$\chi^2 / df \leq 5$ $0 \leq \chi^2 / df \leq 2$ $0 \leq \chi^2 / df \leq 2$	نسبت کای اسکوتر به درجه آزادی	χ^2 / df
۰/۰۷۶	$0 \leq RMSEA \leq 0.05$ $0 \leq RMSEA \leq 0.05$	ریشه میانگین مربعات خطای برآورد	RMSEA ^۲
۰/۹۲	$0.95 \leq GFI \leq 1$ $0.95 \leq GFI \leq 1$	شاخص نیکویی برازش	GFI ^۳
۰/۸۹	$0.9 \leq AGFI \leq 1$ $0.9 \leq AGFI \leq 1$	شاخص نیکویی برازش اصلاح شده	AGFI ^۴
۰/۹۶	$0.9 \leq AGFI \leq 1$ $0.9 \leq AGFI \leq 1$	شاخص برازندگی فزاینده	IFI ^۵
۰/۹۵	$0.9 \leq AGFI \leq 1$ $0.9 \leq AGFI \leq 1$	شاخص برازش هنجار شده	NFI ^۶
۰/۹۵	$0.9 \leq AGFI \leq 1$ $0.9 \leq AGFI \leq 1$	شاخص برازش هنجار نشده	NNFI ^۷
۰/۹۶	$0.9 \leq AGFI \leq 1$ $0.9 \leq AGFI \leq 1$	شاخص برازش مقایسه‌ای	CFI

1. Maximum Likelihood Estimation Method

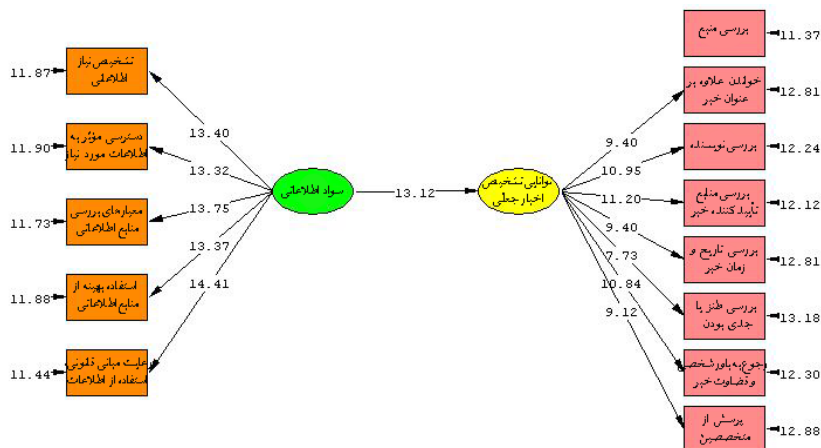
در مدل پژوهش مقدار کای دو به درجه آزادی $3/178$ و کوچک‌تر از 5 است. همچنین جذر میانگین مربعات خطای برآورد برابر با $0/076$ و کوچک‌تر از $0/08$ است. با توجه به اینکه شاخص برازندگی افزایشی، شاخص برازندگی هنجاریافته، شاخص برازندگی هنجاریافته، شاخص نیکویی برازش، و شاخص نیکویی برازش تعدیل شده در بیشتر مواقع از $0/9$ بزرگ‌تر هستند (جدول ۴)؛ بنابراین مدل، برازش مقبولی را نشان داده است و تأیید می‌شود.

شکل‌های ۱ و ۲ روابط ساختاری بین متغیرهای مدل پژوهش را نشان می‌دهند. براساس این مدل، با توجه به ضریب مسیر $0/89$ و مقدار تی $13/12$ در سطح تشخیص $0/05$ ، میان سواد اطلاعاتی و توانایی تشخیص اخبار جعلی رابطه معناداری وجود دارد.

شکل ۱. مدل تخمین استاندارد مبتنی بر ضرایب همبستگی دوتائی مدل مفهومی



شکل ۲. مدل اعداد معناداری مدل مفهومی



Chi-Square=203.43, df=64, P-value=0.00000, RMSEA=0.076

• رابطه میان سطح سواد اطلاعاتی با یکایک مؤلفه‌های توانایی تشخیص اخبار جعلی

برای پاسخ به پرسش دوم پژوهش از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است (جدول ۵). شایان ذکر است پیش‌نیاز این آزمون فقط لزوم نرمال بودن توزیع داده‌های آزمون است که پیش‌تر تأیید شده است.

جدول ۵. ضریب همبستگی میان سواد اطلاعاتی و مؤلفه‌های توانایی تشخیص اخبار جعلی

سواد اطلاعاتی		مؤلفه‌های توانایی تشخیص اخبار جعلی
سطح معناداری	ضریب همبستگی پیرسون	
۰/۰۰۰	۰/۷۴۸**	بررسی منبع
۰/۰۰۰	۰/۶۰۵**	خواندن متن خبر
۰/۰۰۰	۰/۶۷۹**	تشخیص نویسنده
۰/۰۰۰	۰/۶۶۵**	بررسی منابع تأییدکننده (پشتیبان) خبر
۰/۰۰۰	۰/۶۰۵**	بررسی تاریخ و زمان خبر
۰/۰۰۰	۰/۵۴۸**	بررسی طنز یا جدی بودن خبر
۰/۰۰۰	۰/۶۷۵**	رجوع به باور و تعصب شخصی
۰/۰۰۰	۰/۶۰۲**	پرسش از متخصصان/ کتابداران

جدول ۵ نشان می‌دهد با توجه به اینکه سطح معناداری مربوط به تمامی ضرایب همبستگی از ۰/۰۵ کوچک‌تر شده است، می‌توان گفت که رابطه معناداری میان سواد اطلاعاتی و یکایک مؤلفه‌های توانایی تشخیص اخبار جعلی (بررسی منبع، خواندن متن خبر، تشخیص نویسنده خبر، بررسی منابع پشتیبان، بررسی تاریخ و زمان خبر، بررسی طنز یا جدی بودن خبر، رجوع به باور و تعصبات شخصی، و پرسش از متخصصان/ کتابداران) به‌طور جداگانه وجود دارد.

نتیجه‌گیری

تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش نشان می‌دهد که اعضای کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه، در هفت شاخص از شاخص‌های هشت‌گانه توانایی تشخیص اخبار جعلی اندکی بالاتر از متوسط قرار دارند و تنها در مؤلفه پرسش از متخصصان/ کتابداران پایین‌تر از حد متوسط هستند. بالاترین میزان میانگین به بررسی منبع و پایین‌ترین به پرسش از متخصصان/ کتابداران اختصاص داشت. پایین بودن چشمگیر سطح مؤلفه پرسش از متخصصان اطلاعات/ کتابداران در میان کاربران کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه از یک‌سو، ناشی از ناآشنایی آنان با تارنماها و وب‌سایت‌های بررسی واقعیت اخبار و از سوی دیگر، بی‌اعتمادی به کتابداران کتابخانه‌های عمومی و متخصصان اطلاعات است. این یافته‌ها، هم‌سو با نتایج پژوهش، گس و همکاران (۲۰۱۸) است که استفاده نکردن افراد را از وب‌سایت‌های بررسی واقعیت در انتخابات ایالات متحده آمریکا نشان می‌داد. بی‌اعتمادی به کتابداران ابعاد مختلفی را دربر می‌گیرد. ممکن است این امر ناشی از بی‌اطلاعی برخی کاربران از سواد اطلاعاتی و در نتیجه تشخیص اخبار صحیح از سوی کتابداران باشد. به عبارتی، نمی‌دانند که بیشتر کتابداران با مهارت‌های بازیابی اطلاعات و در نتیجه، تشخیص اخبار درست از غلط آشنا هستند. شاید خود کتابداران و متخصصان اطلاعات نیز تا حدی در این بی‌اعتمادی نقش داشته باشند؛ چرا که گاهی با پاسخ‌دادن مناسب و صحیح و به‌موقع به نیازهای اطلاعاتی کاربران و مراجعان کتابخانه به دلایل مختلفی از جمله ناآگاهی، احساس مسئولیت‌نداشتن، یا مسائل و مشکلات کاری، آنها را از مراجعات آتی دلسرد می‌کنند.

همچنین اعضای کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه در هر پنج شاخص سواد اطلاعاتی اندکی بالاتر از متوسط قرار دارند. بالاترین میزان میانگین به تشخیص نیاز اطلاعاتی و پایین‌ترین به رعایت مبانی قانونی، اخلاقی، و اجتماعی استفاده از اطلاعات اختصاص داشت. این نتایج با توجه به رعایت نکردن صحیح قانون حق

مؤلف در ایران دور از انتظار نبود. نتایج حاصل از این بخش از پژوهش، برخلاف نتایج مطالعات علی‌زاده (۱۳۹۲) و هم‌راستا با نتایج پژوهش عبداللهی و جوکار (۱۳۹۳) درباره جامعه کتابداران کتابخانه‌های عمومی است. در تبیین هم‌سوی بودن با یافته‌های پژوهش علی‌زاده می‌توان به این مسئله اشاره کرد که طی چند سال گذشته، تغییر روزافزون مجاری رفع نیازهای اطلاعاتی از چاپی به الکترونیکی، افزایش و تنوع پایگاه‌های اطلاعاتی و ارتقای کیفیت رابط‌های کاربری این پایگاه‌ها، فراگیر شدن شبکه‌های اجتماعی، و وجود آموزش‌های مختلف سواد اطلاعاتی در فضای مجازی که برای همگان دسترس‌پذیر است و گاهی نیز ارائه آموزش‌هایی این‌چنینی از سوی کتابخانه‌های عمومی به اعضا می‌تواند از دلایل ارتقای سطح سواد اطلاعاتی کاربران باشد.

نتایج پژوهش حاکی از وجود رابطه مثبت میان دو متغیر سواد اطلاعاتی و توانایی تشخیص اخبار جعلی است؛ یعنی افزایش سطح سواد اطلاعاتی، باعث افزایش توانایی تشخیص اخبار جعلی در افراد خواهد شد. این یافته‌ها با نتایج پژوهش سلطانی‌فر و همکاران (۱۳۹۶) هم‌راستا است که آموزش‌هایی نظیر سواد اطلاعاتی و رسانه‌ای و بصری را برای مقابله با اخبار جعلی مؤثر دانسته‌اند و نیز هم‌سو با نتایج پژوهش آنیوکو و همکاران (۲۰۱۵) درباره جامعه دانشجویان است که برگزاری دوره‌های آموزشی سواد اطلاعاتی را برای آنان ضروری می‌دانند. با توجه به تلاش‌های جدی انجام‌شده در تشخیص اخبار جعلی در جهان، به‌خصوص در سال‌های اخیر، به آمادگی برای مواجهه با این اخبار باید بیش از پیش توجه شود و موضوع سواد اطلاعاتی در مراکز آموزشی با جدیت بیشتری پیگیری شود تا ضمن حاصل شدن اهداف مدنظر، مهارت‌های لازم برای تشخیص اخبار جعلی نیز در کنار آن برای فراگیران حاصل شود.

همچنین نتایج پژوهش نشان می‌دهد بالاترین میزان ارتباط و همبستگی میان مؤلفه‌های توانایی تشخیص اخبار جعلی با مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی به بررسی منبع (۰/۷۴۸) تعلق دارد. با توجه به اینکه شناخت و ارزیابی منابع اطلاعاتی (چاپی و الکترونیکی) یکی از عوامل تأثیرگذار در دسترسی به اطلاعات ضروری از مؤلفه‌های سواد اطلاعاتی است؛ بنابراین، بررسی منبع ارتباط نزدیک و تنگاتنگی با سواد اطلاعاتی دارد و به‌طور معمول، کاربرانی که سواد اطلاعاتی بالاتری دارند چه‌بسا در بررسی منابع اطلاعاتی و ارزیابی و انتخاب منابع معتبر برای کسب اطلاعات توانایی بیشتری دارند.

- بر مبنای یافته‌های پژوهش پیشنهاد می‌شود:
- کتابخانه‌های عمومی با تکیه بر روش‌های نوین آموزشی، نقش پررنگ‌تری در ارتقای سواد اطلاعاتی و در نتیجه، توانایی تشخیص اخبار جعلی اعضای کتابخانه دارند و باید تلاش خود را در این زمینه مضاعف کنند.
 - با توجه به یافته‌های پژوهش، میزان پاسخ کاربران کتابخانه‌های عمومی به مؤلفه پرسش از متخصصان/ کتابداران پایین‌تر از حد متوسط بود که حاکی از آن است کاربران کتابخانه‌های عمومی شهر کرمانشاه با وب‌سایت‌های بررسی واقعیت، آشنایی کمی دارند و همچنین در مواجهه با اخبار گوناگون برای بررسی صحت آن اخبار و اطلاعات، میزان مراجعه اندکی به کتابداران و متخصصان اطلاعات دارند. در نتیجه، کتابداران باید برای رفع نیازهای اطلاعاتی اعضای کتابخانه به‌طور دقیق و مناسب تلاش کنند؛ با برخورد مناسب با مخاطبان، نیازهای اطلاعاتی آنها را درک کنند؛ در رفع نیازهای اطلاعاتی و جلب اعتماد کاربران کوشا باشند؛ و نیز منابع مرجع معتبر و وب‌سایت‌های بررسی واقعیت اخبار را به آنها معرفی کنند.
 - با توجه به نتایج برگرفته از پژوهش که وابستگی و ارتباط سواد اطلاعاتی را با تک‌تک مؤلفه‌های توانایی تشخیص اخبار جعلی نشان می‌دهد، کتابخانه‌های عمومی بر اساس رسالت خود باید از جمع‌آوری و ارائه صرف منابع اطلاعاتی فراتر رفته و آموزش‌های مادام‌العمر نظیر سواد اطلاعاتی، رسانه‌ای، و سایر اشکال و وجوه سواد‌های نوین را برای کاربران خود فراهم کنند.

مآخذ

- تاجداران، منصور؛ کربلاآقایی کامران، معصومه؛ و عاملی، سبیکه (۱۳۹۲). نقش کتابخانه‌های عمومی نیشابور در افزایش سواد اطلاعاتی شهروندان. *دانش‌شناسی*، ۶ (۲۰)، ۳۹-۵۴.
- سلطانی‌فر، محمد؛ سلیمی، مریم؛ و فلسفی، غلامرضا (۱۳۹۶). اخبار جعلی و مهارت‌های مقابله با آن. *رسانه*، ۲۱ (۳)، ۴۳-۶۹.
- عبداللهی، معصومه؛ جوکار، عبدالرسول (۱۳۹۳). بررسی وضعیت سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان فارس. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۲۰ (۴)، ۷۷۱-۷۷۸.
- علی‌زاده جدیدی، مرضیه؛ قاضی‌زاده، یوسف (۱۳۹۰). بررسی سواد اطلاعاتی کتابداران کتابخانه‌های عمومی استان مازندران و تأثیر آن بر بروندهای علمی آنان. *ارتباط علمی*، ۱۹ (۱)، ۴۱-۴۹.
- علی‌زاده، مجید (۱۳۹۲). *سنجش سواد اطلاعاتی کاربران و میزان آموزش سواد اطلاعاتی از سوی کتابداران*

- کتابخانه‌های وابسته به نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور در استان البرز. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم، تهران.
- قاسمی، علی حسین (۱۳۸۵). بررسی وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی و انطباق آن با استانداردهای سواد اطلاعاتی ACRL و چهار سند توسعه ملی. پایان‌نامه دکتری، دانشگاه فردوسی، مشهد.
- مهدی‌زاده هریکندئی، حسین (۱۳۹۰). نقش کتابخانه‌های عمومی استان مازندران در ارتقاء و توسعه سواد اطلاعاتی مراجعان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران.
- ACRL Research Planning and Review Committee. (2018, June). 2018 top trends in academic libraries: a review of the trends and issues affecting academic libraries in higher education. *C & RL news*, 79 (6), 293-300.
- Association of College and Research Libraries. (2016). Framework for information literacy for higher education. Retrieved February 2, 2019, from <http://www.ala.org/acrl/standards/ilframework>
- Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives*, 31 (2), 211-236.
- Alvarez, B. (2016). Feature | Public libraries in the age of fake news. *Public Libraries Online*, 55 (6), 24-27. Retrieved February 2, 2019, from <http://publiclibrariesonline.org/2017/01/feature-public-libraries-in-the-age-of-fake-news/>
- Anyaku, E., Eziani, Ch., & Osuigwe, N. (2015). Information literacy practices of librarians in universities in South East Nigeria. *International Journal of Library and Information Science*, 7 (5), 96-102.
- How to spot fake news*. (2017). Retrieved February 2, 2019, from <https://www.factcheck.org/2016/11/how-to-spot-fake-news/>
- Guess, A., Nyhan, B., & Reifler, J. (2018). Selective exposure to misinformation: Evidence from the consumption of fake news during the 2016 U.S. presidential campaign. Retrieved February 2, 2019, from <http://www.dartmouth.edu/~nyhan/fake-news-2016.pdf>
- Gupta, A., Lamba, H., Kumaraguru, P., & Joshi, A. (2013). Faking Sandy: Characterizing and Identifying Fake Images on Twitter During Hurricane

- Sandy. In *Proceedings of the 22nd International Conference on World Wide Web*, May 13-17, (pp. 729-736). New York: ACM.
- Harding, J. (2008). Information literacy and the public library: We have talked the talk, but are we walking the walk? *The Australian library journal*, 57 (3), 274-294.
- Kingori, G., Njiraine, D., & Maina, S. (2016). Implementation of information literacy programs in public libraries. *Library Hi Tech News*, 33 (2), 17-22.
- Nielsen, B., & Borlund, P. (2011). Information literacy, learning and the public library: a study of high school student. *Journal of librarianship and information science*, 43 (2), 106-119.

استناد به این مقاله:

اسمعیلی، امیر؛ رحیمی، صالح؛ و مرادی، محمود (۱۳۹۸). رابطه میان سواد اطلاعاتی و توانایی کاربران کتابخانه‌ها در تشخیص اخبار جعلی براساس مؤلفه‌های اطلاع‌نگاشت ایفلا. *مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات*، ۳۰ (۱)، ۸-۲۸.